

Aleksas Eugenijus Kulvietis
Klaipėdos universitetas, Lietuva

ISPANŲ KALBOS MOKYMO PRAKTIKA: GARSAI, UŽRAŠOMI RAIDĖMIS Y IR LL

Santrauka. Ispanų kalbos mokymas Lietuvoje populiarėja. Nors technika, leidžianti pasiekti gyvą kalbą, tobulėja, ispanų kalbos mokytojai susiduria su tomis pačiomis problemomis: medžiagos apie ispaniškų garsų tarimą lietuvių kalba yra nedaug, o ir ta pati perkopijuota iš vieno leidinio į kitą, prieštaringa, joje tarties analizei ir pratyboms skiriama per mažai dėmesio. Šiandienė ispanų kalbos mokymo praktika ir teorija netenkina mokytojo ir mokinio poreikio išmokyti ir išmokti taisyklingai tarti ispanų kalbos garsus. Studentai daro tas pačias tarimo klaidas, kurių mokytojai neištaiso dėl minėtų priežasčių ir tolesnį mokinio tarties tobulinimą palieka savieigai. Diskusijai pateikiama viena iš didžiausių problemų, su kuriomis mokydamiesi ispanų kalbos susiduria pradedančiųjų lygio studentai lietuviai ir jų dėstytojai. Pirmiesiems sunkiai sekasi atskirti ir ištartti ispanų kalbos garsus, žymimus y ir ll ženklais, antriesiems – paaiškinti daugialypę normą ir pasiūlyti efektyviausią artikuliacijos metodą. Apžvelgiami fonologiniai veiksniai, lemiantys skirtingą šiomis raidėmis žymimų garsų tarimą: bendra ispanų kalbos raida, konservatyvūs lingvistiniai judėjimai, atitinkamų garsų tarimo variacijos, moderniosios ispanų kalbos posūkiai, tokie kaip *dzeizmas* (*yeísmo*), kitos priežastys, lemiančios šiuos pakitimus. Straipsnyje, grindžiamame autoriaus praktine veikla, remiamasi konstatuojamuoju tyrimu, kurio pagrindinis tikslas – atskleisti, su kokiomis problemomis susiduria lietuviai mokydamiesi ispanų garsų tarimo, kokios klaidos būdingos studentų grupėms, ką daryti, kad tų klaidų būtų išvengta. Ieškoma tinkamų „įrankių“, padėsiančių studentui individualiai surasti metodus, kurie leistų kalbėjimo momentu be įtampos išgauti reikiamus garsus. Sugretinus lietuvių ir ispanų kalbų garsyną, nustatyta, kad lietuvių kalba turi labai turtingą garsų, sutampančių su ispaniškais garsais, inventorių. Laiku atkreipus dėmesį į tarties klaidas, jų įmanoma išvengti, jei studentai daugiau sužino apie garso, kurį tardami darė klaidą, kilmę, funkcijas, tarimo pobūdį, visą šią informaciją gretinant su lietuvių kalbos patirtimi. Studentus supažindinus su ispanų kalboje egzistuojančiais tos pačios grafemos realizavimo variantais, galima užtikrinti susikalbėjimo efektyvumą ir, savaime suprantama, daugiakalbystės plėtotę.

Pagrindinės sąvokos: ispanų kalba, artikuliacija, norma, dzeizmas, lietuvių kalba.

Įvadas

Mokant(is) ispanų kalbos, dar per pirmąsias pamokas, kai pradedama kalbėti apie ispaniškų garsų tarimą, tenka ilgiau stabtelėti prie dviejų garsų, kurių neturi lietuvių kalba, užrašomų raidėmis ll ir y. Šių garsų tarimas ir problemos, susijusios su jų artikuliacija, reikalauja kur kas daugiau dėmesio, nei ligi šiol buvo skirta negausioje lietuviškoje ispanų kalbos mokymo medžiagoje.

Pagrindinis motyvas – noras supažindinti su šių garsų problematika, pasidalyti patirtimi ir pakviesti padiskutuoti; palengvinti ir pagreitinti mokymo(si) procesą, užtikrinti susikalbėjimą ir tarpkultūrinę komunikaciją, paremtą darniaja daugiakalbyste.

Pagrindinis tikslas: analizuojant ispanų ir lietuvių norminių garsų panašumus ir skirtumus, rasti tinkamiausią lietuviams ispaniškųjų garsų tarimą ir jo mokymo metodus bei supažindinti su ispanų tarimo normos specifika žiūrint iš lietuvių norminės kalbos pozicijų.

Darbo objektas – ispanų kalbos garsai, žymimi grafemomis⁵⁸ *y* ir *ll*, ir jų atitikmenys lietuvių garsyne.

Tyrimo aktualumas. Gretinamųjų ispanų ir lietuvių kalbų fonetikos studijų Lietuvoje kol kas labai nedaug. Aktualiausi šios temos darbai – Vilniaus universiteto absolventės Belos Zaleckajos 2010 m. paskelbtos magistro tezės *Gimtosios (ispanų) kalbos įtaka besimokantiems lietuvių kalbos* ir 2012 m. *Santalkoje* publikuotas Loretos Alešiūnaitės, Ingos Papšytės ir Lauros Račkauskaitės straipsnis *Didžiausi taisyklingos tarties kliūviniai: lietuviams mokantis ispanų kalbos ir ispanams mokantis lietuvių kalbos*⁵⁹.

Šiandien ispanų kaip gimtąją, antrąją arba kaip užsienio kalbą vartoja 490 mln. pasaulio gyventojų. 2012 m. duomenimis, ispanų kalba yra antroji pagal kalbančiųjų skaičių tiems, kam ji yra gimtoji, ir taip pat antroji tarptautinė bendravimo kalba (po anglų kalbos). Dėl demografinių procesų ispanakalbių skaičius pasaulyje auga, todėl, statistikų skaičiavimais, 2030 metais ispaniškai kalbės 7,5 % pasaulio gyventojų (535 mln.) (Instituto Servantes, 2012). Ispanų kalbos mokymas Lietuvoje vis labiau populiarėja. Iš egzotiška laikytos kalbos, pasiekiamos tik aukštųjų mokyklų humanitarinės pakraipos disciplinų studentams, ji tampa prieinama visiems: jos kaip antrosios ar trečiosios užsienio kalbos mokoma kolegijose, gimnazijose, vidurinėse mokyklose, įvairių kalbų mokyklų organizuojamuose kursuose.

Siekiant atskleisti, su kokiomis problemomis susiduria lietuviai mokydami ispaniškų garsų tarimo, kokios klaidos būdingos studentų grupėms, ką daryti, kad tų klaidų būtų išvengta, buvo atliktas **konstatuojamasis lietuvių kalbos įtakos mokantis ispanų kalbos tarimo tyrimas**.

Tyrimo metodai. Taikyti šie mokslinio tyrimo metodai:

Stebėjimas. Daugiau kaip dešimt metų mokydamas lietuvius ispanų kalbos stebėjau, kaip lietuviai taria ispaniškus garsus. Žymėjau, kokius garsus jiems sekasi ištarti sunkiausiai, ieškojau būdų ir metodų, kaip tai palengvinti. Pamačiau, kad kai kurios lietuvių daromos klaidos tampa savotiška tendencija ir kartojasi skirtingose grupėse tarp skirtingo amžiaus studentų⁶⁰.

Pokalbis. Kiekvieną kartą pradėdant ispanų kalbos kursą su nauja grupe po pamokos, skirtos ispanų kalbos garsams aptarti, buvo klausama studentų, kokių garsų tarimas jiems pasirodė kitoks negu lietuvių kalboje, ką ištarti jiems buvo sunkiausia.

58 Grafema (gr. γράμμα grafo „rašau“), rašto ženklas, rašmuo – rašto sudėtinė dalis, svarbiausias jo vienetas. Grafemomis ispanų abėcėlės raidės šiame darbe vadiname sąmoningai, kad studentai jų netapatintų su lietuviškomis raidėmis. Taip stengiamasi sutelkti dėmesį į grafinę išraišką garsą paliekant šiek tiek nuošalyje.

59 Pirmajame darbe apie ispaniškų *ll* ir *y* artikuliaciją nekalbama, nes darbuvi tai neaktualu, antrajame – laikomasi Gilo Fernandezo (Gil Fernández, 2007) nubrėžtų tarimo gairių, kai *y* tariamas kaip [j], kaip [dʒ] arba minkštas [ʒ]: *yo* → [j]o; [dʒ]o; [ʒ]o; *ll* tariamas [j]: *billete* → bi[j]ete (Alešiūnaitė, Papšytė, Račkauskaitė, 2012).

60 Studentais vadinsime visus, besimokančius ispanų kalbos, kurių gimtoji kalba – lietuvių.

Anketa. Studentų buvo paprašyta užpildyti anketą ir atsakyti į dešimt klausimų, susijusių su kalbos mokymusi ir tartimi, taip pat buvo klausiama, ar studentai lankėsi ispanakalbėje šalyje ir kiek laiko ten praleido.

Veiklos tyrimas. Atsižvelgiant į lankomumą, iš kiekvienos grupės kurso pabaigoje buvo atrenkama po penkis studentus ir paprašoma perskaityti tas pačias penkias frazes ir kelis pavienius žodžius, vėliau atkartoti taip, kaip tą patį pasako mokytojas. Kad nebūtų painiavos, frazės buvo užrašytos kortelėse, kad studentai galėtų jas perskaityti, suprasti ir perskaityti balsu.

Vėliau atliekama grupės tarties įvertinimo *suvestinė*, kurioje fiksuojamos visai grupei būdingos klaidos.

Tyrimo imtis. Tyrime dalyvavo pradedančiųjų ir pažengusiųjų grupės Klaipėdos universiteto (KU) studentai, taip pat pradedančiųjų ir pažengusiųjų grupių studentai iš įvairiose Klaipėdos miesto mokymo institucijose (tarp jų ir KU) organizuojamų ispanų kalbos kursų. Siekiant kuo tikslesnio rezultato, atsirenkant tiramuosius buvo vadovaujama tam tikrais atrankos kriterijais: tiriamieji yra lietuviai, lietuviškai kalba aiškiai, jų amžius svyruoja nuo 23 iki 35 metų, visi yra aukštosios mokyklos studentai arba absolventai. Renkant duomenis vadovautasi Hernandez, Fernandez ir Baptistos pateiktomis rekomendacijomis (Hernandez, Fernandez ir Baptista, 2006, p. 136). Iš visumos atrinkus dalį, įmanoma gauti gana tikslius duomenis, kurie savo ruožtu atspindi visumai būdingas tendencijas. Socialinių mokslų, kaip ir lingvistikos, srityje, norint ką nors pasakyti apie visuotinį reiškinių, reikia pasitelkti statistinius metodus (Moreno Fernandes, 1990; Lopez, Moralez, 1994)⁶¹.

Tyrimo organizavimas. Didžiausias dėmesys kreipiamas į per darbo praktiką sukauptus empirinius pastebėjimus. Apklausos atliekamos norint kuo detaliau išsiaiškinti tarties klaidų priežastis. Pirmiausia, siekiant įvertinti studento raštingumą lietuvių kalba, kita vertus, išsiaiškinti, kokias kalbas, be lietuvių, jis dar moka. Vienas iš klausimų – „Ar teko kada būti ispaniškai kalbančioje šalyje, jei taip, tai kokioje ir kiek laiko?“ – padeda nustatyti tam tikras kai kurių garsų tarimo tendencijas, paaiškinti, iš kur jos atsiranda respondento kalboje. Veiklos tyrimas, atliekamas kursų etapo pabaigoje, yra lyg kontrolinis patikrinimas, kurio metu studentai skaito iš problemiško tarimo požiūriu žodžių sudarytas frazes, o tyrėjas atidžiai klausosi, kaip tariaami tam tikri garsai. Vėliau rezultatai apibendrinami ir nustatomos bendros tarties klaidos, kad būtų galima identifikuoti jų priežastį ir padėti studentams ateityje tų klaidų išvengti.

// ir y tarimo paaiškinimai lietuviškose mokymo priemonėse

Pirmiausia trumpai apžvelkime, kokių // ir y tarimo variantų randame lietuviškuose ispanų kalbai skirtuose leidiniuose. Ispanų–lietuvių kalbų žodyno autorius Valdas V. Petrauskas (Petrauskas, 2001, p. 11–12), kaip ir Gintaras Degėsys (Degėsys, 2006, p. 6), teigia, kad ispaniškas // tartinas kaip lietuviškas junginys *lj*, o ispaniškas *y* – kaip lietuviškas *j*, // tarimą kaip *j* jie priskiria pietų amerikiečiams. Jokios kitos tarimo alternatyvos (ar bent jau paaiškinimo) šie autoriai nepateikia. Lietuvių–ispanų

61 Garso tyrimas implikuoja, kad analitikas, viena vertus, turi pažinti fizinės fenomeno charakteristiką, kita vertus, instrumentus, kuriuos reikia naudoti, kad būtų paimta pavyzdžių ir atlikta atitinkama analizė. Kad būtų galima patikrinti hipotezes, kaip tai įprasta lingvistikos metodologijoje, reikia: pamatyti tikrą lingvistinį fenomeną, išskirti hipotetines šio fenomeno priežastis, rasti tam tikrus taškus, kuriuose hipotezės arba alternatyvūs paaiškinimai pateiktų skirtingas prognozes, ir sumodeliuoti eksperimentus, kad būtų sukurtas kontrastas toms prognozėms (Solé, 1981, p. 4–5).

kalbų žodyno, išleisto 2002 m., autorius ispanas Alfonso Rasconas Caballero nevisiškai sutinka su kolegomis lietuviais ir teigia, kad žodžio pradžioje tiek //, tiek y tariami kaip lietuviškas minkštas dž (plg. *džiaugtis*), o tarp balsių ar žodžio viduryje – kaip lietuviškas j (plg. *nujoti*), tik uždaresnis⁶² (Rascón, 2002, p. 17). Kiti šaltiniai teigia, kad ir //, ir y lietuviškai skamba kaip j ir yra vienodi visose žodžio pozicijose, bei priduria, kad Lotynų Amerikoje šie garsai skamba kaip ij (kaip *bijo*). Nelietuvių autorių Lietuvoje išleistose mokymo priemonėse pastabos, kaip tarti // ir y garsus, įvairuoja. Dažniausiai jose randame, kad abiem atvejais garsas yra tas pats ir skamba kaip angliškas y žodyje *yes* (Kuusik, 2003, p. 6).

Išsamiausiai // ir y aiškina iš Urugvajaus kilusi Liuda Libertad-Užienė ir vadovėlio bendraautorė Onutė Žemaitienė. Jos ne tik akcentuoja ypatingą šių garsų minkštumą, panašų į minkštą lietuvišką dž' žodžio pradžioje, bet ir pastebi, kad Urugvajuje ir Argentinoje toje pozicijoje girdimas garsas, atitinkantis lietuvišką ž', kad // gali būti tariamas labai įvairiai ir tai priklauso nuo regiono, kur kalbama, jis panašus į kelis lietuviškus garsus ir jų samplaikas *j, lj, dž', ž'* (Užienė, Žemaitienė, 2001, p. 13–15). VDU išleistoje Tatjanos Deikuvienės ir Aldonos Rusinos mokymo priemonėje aiškinama, kad tokio garso lietuvių kalboje nėra, ir pateikiamas gana detalus aprašymas, kaip jį tarti (Deikuvienė, Rusina, 1998, p. 15–16). Kyla klausimas, ar tokią tarimo įvairovę lemia tai, kad lietuviai tikrai neturi atitinkamo garso, ar priežastis yra pačioje ispanų kalboje. Ką atsakyti studentams, ieškantiems „vienintelio teisingo“ tarimo?

Intrigą paaštrinkime paprastu praktiniu „bandymu“.

Skaitome (arba duodame paklausti įrašytų) žodžių iš skirtingų ispaniškai kalbančių teritorijų. Vėliau paprašome tuos žodžius pakartoti garsiai ir užrašyti taip, kaip girdi, lietuviškomis raidėmis. *Ya, llamo, yegua, llena, llamar, llover, llanto, bella, silla, mantequilla, sello, pollo*⁶³. Parodome, kaip šie žodžiai rašomi ispaniškai, ir pasiteiraujame, ar ten, kur ispaniškai yra // arba y, lietuviški rašybos variantai sutampa.

Rezultatas beveik visais atvejais būna tas pats: studentai sutaria, kad tuos garsus sunku ne tik tiksliai atkartoti, bet ir ispaniškai tomis pačiomis raidėmis užrašyti, jie labai skiriasi vieni nuo kitų (tą aiškiai iliustruoja ir iš klausos užrašyti lietuviškų raidžių **l, j, ž, dž, ij, š** variantai) ir, be to, kažkodėl painiojami tarpusavyje⁶⁴. Šis paprastas „eksperimentas“ ne tik padeda lavinti klausą, bet ir yra graži įžanga į ispanakalbių kultūrą ir istoriją; juo po truputį pradėdame griauti susijusius su ispanų kalba lietuvių susikurtus stereotipus⁶⁵.

Problema, kad lietuviai savo kalboje neturi tikslių šių garsų atitikmenų, nėra vienintelė. Padarykime nedidelį ekskursą ir bent šiek tiek paanalizuokime šių reiškinų kilmę, priežastis ir paplitimą, paieškokime sprendimo, kokį tarimą pasirinkti ir kaip tuos garsus kuo priimtinau ištarti. Tam pirmiausia reikėtų išsiaiškinti, **kas yra ispanų taisyklingos tarties norma**.

Į šį klausimą geriausiai atsako Emilio Alarcos Llorachas, nagrinėdamas keturių nacionalinių ispanų kalbos kongresų (1992, 1997, 2001, 2004) nutarimus. Juose sakoma, kad visi // ir y tarimai, egzistuojantys ispaniškai kalbančiame pasaulyje,

62 Šių garsų tarimui praktikuoti 2005 m. išleistame vadovėlyje (Rascón, 2005) atskirų pratimų nepateikta ir detaliau nepaaiškinta, kaip tarti „uždaresnį“ j.

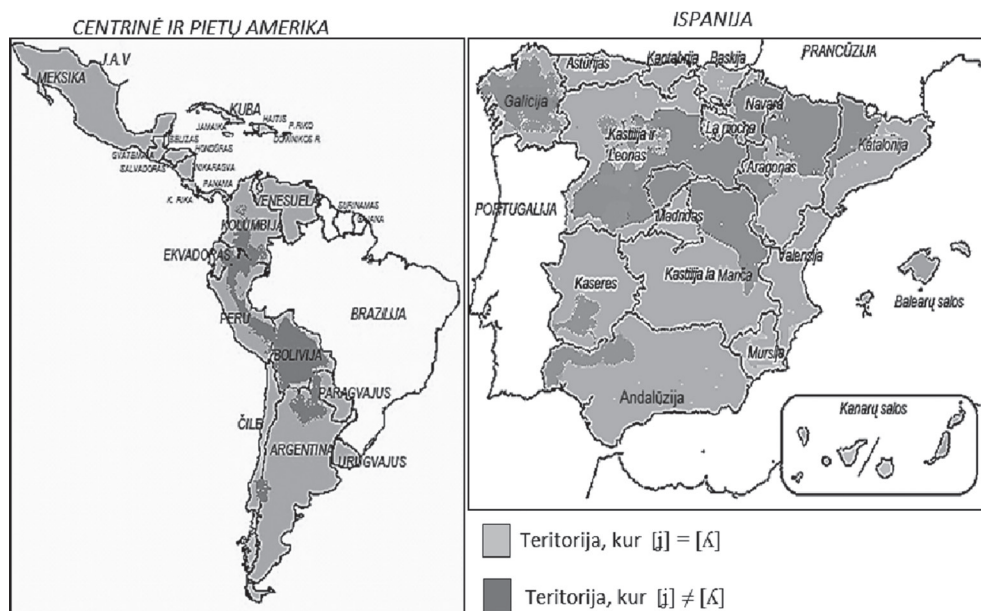
63 Galima pasinaudoti interneto nuoroda <http://es.forvo.com/word/llanura/#es>. Šiame puslapyje dešinėje įrašius žodį, pateikiama nuo 5 iki 20 skirtingų norminių to žodžio tarimo variantų.

64 // ir y sukuria homofonus, t. y. skamba identišškai.

65 Vienas iš dažniausių tas, kad ispanų kalba yra fonetinė, todėl tarimas, neskaitant kelių anglišku garsų, beveik toks pat kaip bendrinės lietuvių kalbos.

jeigu jie leidžia suprasti žodį, yra priimtini ir teisingi (Llorach, 1988, p. 47–59). Šiai minčiai antrina ir „Naujosios ispanų kalbos gramatikos“ sudarytojai. Jie akcentuoja fonologines garsų funkcijas ir pabrėžia svarbiausią kriterijų – galimybę skirti žodžius ir morfemas (Real Academia Española, 2011, p. 57). Taip yra todėl, kad, skirtingai nei lietuviai, ispanakalbiai neturi bendrinės ispanų kalbos, kurios garsams galiotų viena neginčijama norma. Tokia situacija, kaip teigia Ralphas Penny, susiformavo dar vadinamajame ispanų kalbos aukso amžiuje, kai atradus Ameriką kalba su savo atmainomis stipriai išplito ir susimaišė su vietinėmis kalbomis (Penny, 2004, p. 595).

Grįžtant prie // ir y, galima teigti, jog kaip tik tuo metu išryškėjo toks ispanų kalbos fenomenas kaip *džeizmas*⁶⁶ (*yeísmo*) – fonetinis pakitimas, dėl kurio y /j/ ([j]~[j̞]~[ɟ]~[ɟ̞]~[ɟ̠]~[ɟ̡]) ir // /k/⁶⁷ tariami vienodai (Cano, Aguilar, 2004, p. 825–857). Kitaip tariant, iš esmės skirtingos fonemos fonologiškai suartėjo dėl to, kad viena iš jų prarado lateralizaciją, o kita tuo pat metu – archajišką palatalinį garsą (*lleísmo*). Taip savo teoriją grindžia garsus fonologas R. Penny (Penny, 1993). Pasak kitos, taip pat žymios fonologės Rosario Gonzalez Galicios, *džeizmas* būdingas visoms kalboms, kurios savo sistemoje turi //, tačiau artimiausias ispaniškajam šiuo požiūriu yra italų, portugalų ir katalonų kalbų *džeizmas* (González, 2001). Jo atsiradimas, paplitimas ir

1 pav. Džeizmo išplitimas Ispanijoje ir Centrinėje bei Pietų Amerikoje

sklaida tiesiogiai susijusi su keletu aspektų, vienas jų – vidinis lingvistinis veiksnys, vadinamas „minimalių pastangų įstatymu“ (kai fonologinė opozicija tarp // ir y išnyksta dėl to, kad yra labai nedaug žodžių, galinčių sudaryti poras, kuriose // ir y būtų tose pačiose pozicijose), kitaip sakant, neproduktyvumu (pvz., *halla(s)/haya(s)*, *arrollo/*

66 Lietuviškai šį reiškinį santykinai vadinsime *džeizmu*, nors lygiai taip pat galėtume tarti ir *šeizmas*, *žeizmas* ar *jeizmas*.

67 Fonema /k/ natūralioje kalboje aptinkama labai ribotose geografinėse teritorijose. Tą galima aiškiai girdėti klausantis regioninių televizijų diktorių kalbos (Ávila, 2003).

arroyo, callado/cayado, valla(s)/vaya(s), calló/cayó, gallo/gayo, pollo/poyo, pulla/puya, rallar/rayar ir t. t.) (Real Academia Española, 2011, p. 222).

Džeizmas labai išplito ir toliau plinta (žr. žemėlapi). Jis apima dideles teritorijas tiek pačioje Ispanijoje, tiek Amerikoje. Geografija besiremiančios teorijos, pvz., Andre Martinet, teigia, kad šis reiškinys stiprėja horizontaliai einant iš šiaurės į pietus arba vertikaliai leidžiantis iš aukštumų į žemumas. Kuo šiltesnis klimatas, tuo džeizmas intensyvesnis, o garsų artikuliacija prastesnė (tariant taupoma energija) (Martinet, 1974). Kalbos kitimui įtakos turi geolektiniai, sociokultūriniai, dvikalbystės ir kitokie veiksniai. Džeizmas vienu metu atsirado keliose skirtingose vietose, o tai rodo, kad šis reiškinys nėra grynai dialektinio pobūdžio.

Norime išmokti kalbėti šiuolaikiškai. Kaip tarti?

Dabar galime paklausti, ar džeizmas, mokant lietuvių ispanų kalbos, yra tinkama tarimo forma. Gal vis dėlto geriau išlaikyti archajišką, dabar jau gana retą tarimo būdą, mūsų vadovėliuose iki šiol žymėtą [lj]? Juk tada studentams kur kas mažiau painiavos tariant *calló* ir *cayó* ir panašiai⁶⁸. Mūsų dienų fonologai (vienas jų Enrique Obediente) tikina, kad netrukus bus galima konstatuoti egzistuojant vienintelę fonemą *y*, atpažįstamą iš daugybės variantų, ir lateralinį garsą *l*, turint omenyje tendenciją, kad tai vienintelė palatalinė paprastoji pučiamoji fonema (Obediente, 1998).

Taip pat norėtusi atkreipti dėmesį, jog, vertinant džeizmą sociolingvistiškai, pastebėtina, kad *l* // ir *y* tarimą kaip *lj* žiūrима ne tik kaip į archaizmą, bet ir kaip į žemesnio socialinio sluoksnio kalbos atributą (ypač toks požūris paplitęs tarp jaunų žmonių didžiuosiuose miestuose)⁶⁹. Ispanų kultūra yra paveldėjusi iš lotynų ir iki šiandien išlaikiusi vis dar gyvą visuomenės diferencijavimą į sluoksnius, o vienas pagrindinių būdų atskirti tuos sluoksnius – kultūringa kalba. Kultūringą kalbą „diktuoja“ šiandienės medijos: radijas, televizija. O džeizmas iš jų sklinda visuose regionuose⁷⁰. Kitaip sakant, džeizmas plinta visomis plotmėmis: geografine, socialine ir žiniasklaidoje (viešojoje). Toks plitimas toleruojamas tik todėl, kad džeizmas yra pripažįstamas norma. Tokia norma, kurią, kaip sako Maria Luisa Calero Vaquera, Miguelis Calvillo Jurado, galima taikyti mokant ispanų kaip užsienio kalbos (Calero M., Calvillo M., 1992, p. 41).

Iš dėl džeizmo poveikio įvykusių /j/ ir /l/ pakitimų lentelės matome, kad paveiktos atitraukimo (rehilamiento)⁷¹ fenomeno, pastarosios fonemos pakinta į alofonus. Juos užrašę IPA kodais, matome, kad keturi iš pastarųjų alofonų sutampa su lietuviškomis fonemomis⁷². Kad įsitikintume, jog taip yra iš tikrųjų, pabandykime atlikti šių garsų gretinamąją fonetinę analizę.

68 Pirmiausia galime patikinti, kad homofonai ispanų kalboje dažni ne vien dėl džeizmo. Antra, džeizmas, būdingas tiek senajai, tiek moderniajai ispanų kalbai, tikrai nėra tik regioninis ar dialekto reiškinys. Jis plinta iš didžiųjų miestų į periferiją.

69 „Rodo žemą kilmę“ (Alonso, 1951, p. 210); taip tariantys žmonės „priklauso atsiskyriųjų opozicijai“ (Martinet, 1974, p. 263) ir t. t.

70 Pasak Marijos Luizos Calero Vaqueros, Miguelio Calvillo Jurado, paklause bet kurios informacinės programos, pamatysime, kad diktorių kalboje džeizmas labai ryškiai „ima viršų“. Tai rodo faktas, kad diktoriai iš Andalūzijos neriasi iš kailio stengdamiesi išarti skiemens ar žodžio gale paprastai „nukandamą“ /s/, tačiau niekad neišsaugo /l/.

71 Šis procesas būdingas išskirtinai tiems pučiamiesiems priebalsiams, kai artikuliacijos vieta artėja palatalinių garsų tarimo vietas link.

72 Žr. 2 lentelę.

1 lentelė

Dėl dėizmo poveikio įvykę fonetiniai /j/ ir /ʎ/ pakitimai

Išnykimas			[Ø]
Neskie meninis balsis			[i]
Sklandusis			[j] [j̥]
Afrikata			[dʒ]
Pučiamasis	[ʃ] [ʒ]	[ʒ]	[j̥]
Šoninis			[ʎ]
	Duslusis	Skardusis	
	Prepalatalinis (arba postalveolinis)		Palatalinis

Ispaniškų ir lietuviškų garsų gretinamoji analizė

Raúlas Alfonso Lozano teigia: „Mokiniai, mokydamiesi svetimios kalbos, negirdi to, ką mes manome juos turint girdėti, nes (dėl savo gimtosios kalbos filtro) nė vienas kitakalbis realiai negali ištartti to, kas nepriklauso jo kalbos sistemai“ (Lozano, 2005, p. 7). Jis lyg pratęsia ispanų fonologo Navarro Tomás mintį: „Nėra nė vienos fonemos, kuri visų lūpose skambėtų vienodai“ (Navarro, 1918, p. 17). Taigi laikykimės nuostatos, kad, norėdami ištartti kitos kalbos garsus, „įrankių“ pirmiausia turime ieškoti savo kalboje⁷³ (Carbo, Listerri ir kt., 2003, p. 11).

Paanalizuokime, kurie iš ispanų turimų // ir y tarimo variantų fonetiškai artimiausi lietuviškiems. Pilkai pažymėtose eilutėse (žr. 1 priedo 2 lentelę) matome, kad tiesk lietuvių⁷⁴, tiesk ispanų kalboje yra:

- b. pučiamasis, liežuvio priešakinis, alveolinis, duslusis, minkštasis š, kurio tarptautinis transkripcijos žymėjimas [ʃ]⁷⁵, plg. liet. *šėriau* ir isp. *yerro* [ˈje.ɾo] „klaida“;
- c. pučiamasis, liežuvio priešakinis, alveolinis, skardusis, minštasis ž', plg. liet. *žėriau* ir isp. *yerro* [ˈze.ɾo];
- d. sklandusis, paprastasis, liežuvio vidurinis, gomurio vidurinis, skardusis, minštasis j', plg. liet. *jėga* ir isp. *yerro* [ˈje.ɾo].
- e ^{76,77}afrikata, liežuvio priešakinis, alveolinis, skardusis, minkštasis dž'. Lietuviškajam artimiausias būtų žodyje *džiaustė* ispaniškai [dʒ] *yerro* [ˈdʒe.ɾo].

73 Grupė Alikantės universiteto fonologų teigia, kad „<...> šiandien mokymo procese jau nebeužtenka naudoti seną metodą, kai tik klausomasi ir kartojama <...> studentai turi suvokti patį garso išgavimo procesą, o tam labiausiai padeda tai, kad mokytojas pasitiekia jų gimtosios kalbos garsus <...>“ (Carbo, Listerri ir kt., 2003, p. 11).

74 Analizuodami lietuviškus garsus remiamės Alekso Girdenio *Fonologija* (Girdenis, 1981).

75 Lietuviškų priebalsių minkštumui žymėti IPA koduotėje naudojamas dʒ, ispanų – ɟ. Turėdami omenyje, kad aptariamieji ispanų garsai visi yra minkšti, laikysimės ɟ minkštam priebalsiui žymėti.

76 Nors daugelis lietuvių fonologų afrikatas laiko dviem atskirais garsais (Girdenis, 2001, p. 219), ispanai linkę manyti, kad tai vienas garsas, tik pradedamas iš kito garso artikuliacinės pozicijos. Tai yra, pirmasis garsas kokybiškai ir kiekybiškai yra kur kas silpnesnis už antrąjį.

77 Gali būti, kad tokiam ispanų ir anglų kalbų garsų sugretinimui turėjo įtakos tai, kad kartu su imigrantais į JAV iš Kubos buvo atsineštas dialektinis /j/ alofonas – sklandusis paprastasis skardusis [j] (Nueva gramática, 2011, p. 224).

Kaip matome, lietuvių kalbos fonemos sutampa su ispanų kalbos alofonais. Juos tarti studentams patogu, ispanakalbiams lietuvių ištarti garsai – aiškūs ir suprantami. Dėl to, kad garsai *š'*, *ž'* būdingi tik argentiniečiams ir urugvajiečiams, mokyti tokio tarimo lietuvius nebūtų prasminga. Lietuvių turimi garsai *j* ir *ɟ* būtų artimiausi Ispanijos ispanų kalbai.

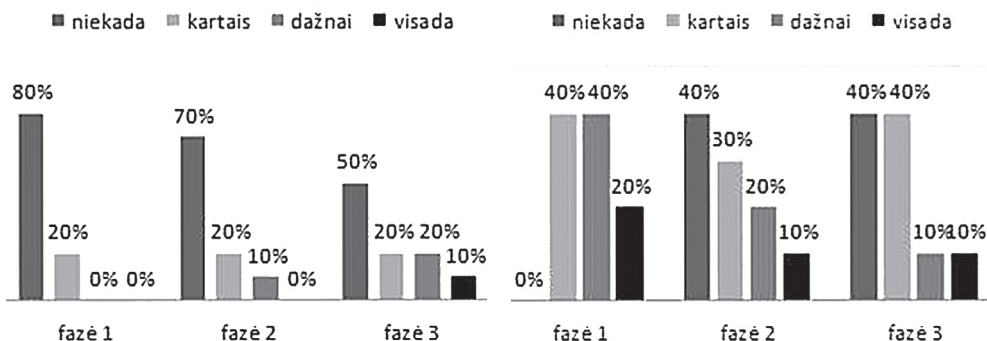
// ir y tarimo variantai, kurių neturi lietuvių kalba (eilutės, pažymėtos tamsiai pilkai):

Kaip matome, ispaniškoji fonema nuo lietuviško *j'* skiriasi artikuliacijos vieta ir būdu. **/j/** – pučiamasis palatalinis skardusis [j] tariamas liežuvio nugarėlę pakeliant prie kietojo gomurio: iš pradžių smarkiai prispaudžiant, vėliau energingai atitraukiant ir paliekant plyšį orui išeiti. Garsas labai įtemptas (kur kas labiau už lietuvišką [j]). Garsą reprezentuoja grafema *y*: *yema* [ˌje.ma] „trynys“. Jei laikytumėmės nuostatos, kad [j] yra vienintelis būdas tarti šį priebalsį, dažniausiai studentų daroma klaida tariant šį garsą būtų tai, jog vietoj jo tariamas lietuviškas [j], kuris yra **/j/** alofonas: [ˌje.ma], ir taip nutinka todėl, kad grafemą *y* jie tapatina su angliška *y* [j] (daugelis vadovėlių šią garsą tapatina su anglišku garsu, žymimu *y*). Ši informacija yra pirmoji klaidingo tarimo priežastis, nes fonologai Herrero ir Andiónas įrodė, kad minėtas anglų kalbos garsas toli gražu neatitinka ispaniškojo, mat palatinis pusbalsis (jį vadinamas puspribalsiu) yra kur kas labiau priešakinis už ispaniškąjį garsą⁷⁸ (Herrero y Andión, 2011, p. 28–64). Žinant, kad egzistuoja džeizmas, dėl kurio atsirado net keletas šios fonemos tarimo variantų (10 lentelė), kurie patenka į ispaniško tarimo normą, tokio tarimo klaida laikyti negalime. Kaip jau minėta šio darbo pirmoje dalyje, studentai turėtų apsispręsti, kurią sistemą arba kurią normą jie renkasi, mokytojas turėtų įspėti studentus, kad toks pasirinkimas turi teigiamą ir neigiamą aspektą. Teigiamas – kadangi abi sutampančios fonemos **/j/** ir **/ɲ/** neegzistuoja lietuvių kalboje, tačiau **/j/** turi daug realizacijos būdų, galima pasirinkti vieną iš normos leidžiamų alofonų [dʒ] arba [j], kurie sutampa su lietuviškomis fonemomis /dʒ/ ir /j/, ir jas vartoti. Neigiamas – sutapatinus **/j/** su **/ɲ/**, bus sunkiau atsirinkti, kokią grafemą *y* ar *ll* rašyti⁷⁹. Jo tarimo mokomasi specialiai.

Panašiai nutinka ir su palataliniu šoniniu skardžiuoju garsu **/ɲ/**. Jį žymi digrafas *ll*. Tariama [ɲ]: *gallo* [ˌga.ɲo] „gaidys“. Lietuviai neturi jokios panašios artikuliacinės pozicijos, todėl išgauti šį garsą labai sudėtinga (plati kūgio formos liežuvio priekinė dalis prispaudžiama prie kietojo gomurio, liežuvio kraštai energingai atsitraukia nuo krūminių dantų sudarydami du siaurus plyšius, pro kuriuos pučiamas oras, liežuvio galiukas pasikloja ant apatinių priekinių dantų, minkštasis gomurys lieka pakilęs, vibruoja balso stygos). Nesant panašios fonemos ar alofono gimtojoje kalboje, lietuviai studentai labai retai sugeba ištarti šį garsą. Jie bando išsisukti taikydami tą patį substitucijos veiksma ir keičia garsą [ɲ] garsu [l], priklausančiu fonemai /l/: [ˌga.lo] arba net [ˌga.ɫo], arba [lʲ]: [ˌga.lʲjo] (beje, taip tarti rekomenduoja daugelis Lietuvoje išleistų vadovėlių), arba [j]: [ˌga.jo]. Galima teigti, kad šį garsą įmanoma išmokti tik girdint gyvai, nes gresia persistengti. Kadangi tas garsas yra labai sudėtingas, problema aktuali tiek pradedantiesiems, tiek pažengusiesiems, be to, atsakomybė tenka ir mokytojui, kaip tą garsą paaiškinti ir kaip jo išmokyti (daugiau kaip pusė ispaniškai kalbančiųjų patys jo netaria), lietuviai gali perimti džeiztams būdingą tarimo būdą ir tarti [dʒ]: [ˌga. dʒo] arba [j]: [ˌga.dʒo].

78 Bet koku atveju, mokydamiesi kalbos ir naujų žodžių, studentai jau būna įpratę įsidėmėti jų rašybą, tad šita problema kur kas aktualesnė tiems, kam ispanų yra gimtoji.

79 Kadangi garsas lietuviams pažįstamas, vienintelė pasitaikanti klaida – kietinimas prieš užpakalinės eilės balsius: [ˌdʒo] yo „aš“, [ˌdʒu. βja], lluvia „lietus“.

12 pav. Iš klausos atskiria ir teisingai taria [ʎ]. Renkasi skiriančiosios sistemos tarimo būdą

13 pav. Renkasi džeismą ir nesudaro skirtumo tarp [ʎ] ir [j]. [j] realizuoja vienu iš leidžiamų alofonų

Taigi, kaip jau minėta, laikysimės nuostatos, kad artimiausi garsai lietuvių kalbai būtų *j* ir minkštasis *dž*⁸⁰. Taisyklei įtvirtinti galima pasiūlyti keletą pavyzdžių, kai lietuvių kalboje atitinkamos fonemos yra panašiose fonologinėse pozicijose.

ISPANIŠKAI

llama „gyvūnas – lama“
 lluvia „lietus“
 allí „tenai“
 llorar „verkti“
 llegar „vykti“
 yuca „juka“ (Pietų Amer. augalas)
 yo „aš“
 enyesar „sugipsuoti“
 poyo „stalviršis“

LIETUVIŠKAI

neišleidžiama, keliaujama
 išdžiūva, pjuvenos
adžika¹ (toks prieskonis), gaji
džiova, Jorė
Džėris (Panevėžio tarme Džeris), **jėga**
 briedžiukas, **juk**
 medžioti, **jokio**
 inžinierius
po džiovos, kojós

Žinant visą šią informaciją, ką gi būtų galima atsakyti mokytojams ir studentams, kurie tvirtina, kad // reikia tarti *lj*. Ispanų kalba tuo ir žavi, kad visada galima rinktis. Svarbiausia šį garsą tarti taisyklingai. Tai tikrai netrukdytų skaityti, mėgautis ispanų kalba, nors ir laužant liežuvį (sakoma, kad žemaičiams nereikia daug pastangų ir trims iš eilės surašytiems priebalsiams išstarti...). Tik šiukštu negalima to vadinamojo *lj* dalyti į skirtingus skiemenis (*paella* tariant ispaniškai yra ne *pa-él-ja*, o *pa-é-lja*, *caballero* ne *ka-bal-je-ro*, o *ka-ba-lje-ro* ir t. t.).

80 Bėda ta, kad lietuviai ne ten turi kirčiuoti: turi sakyti adžika, bet iš tikrųjų nieko geresnio pasiūlyti negalime, nes lietuvių kalboje *dž* susidaro paprastai tik istorinėje jočinėje pozicijoje (*kliudžiau, džiaugtis* ir t. t.), prieš *i* beveik nebūna, galėčiau pasiūlyti tik garsažodžius *džinkt, džinkėsti* arba tik žemaičiams žinomą žodį *ledžinga* (iš ledas ir žengia) „pačiūža, arklio pasaga žiemą“. Paprastai lietuviai be vargo tokias samplaikas ištaria.

Išvados

- Lietuviškuose ir nelietuviškuose ispanų kalbai mokyti skirtuose leidiniuose įvairuoja variantai, kaip tarti // ir y.
- Karališkoji kalbos akademija (Real Academia de la Lengua) dėl to, kad nėra vienos bendrinės ispanų kalbos normos, // ir y tarimą [j]~[j̄]~[dʒ]~[ʒ]~[ʃ] laiko teisingu.
- Džeizmo fenomenas buvo ir tebėra viena iš svarbiausių priežasčių, leidžiančių ne tik suartėti priebalsiams // ir y, bet ir lemiančių tokią plačią tarimo įvairovę.
- Dėl džeizmo įtakos nusistovėjęs // tarimas kaip /j/ praranda savo pozicijas ir traukiasi į periferiją.
- Palyginus artikuliacinius lietuvių ir ispanų kalbos požymius, galima teigti, kad artimiausi lietuvių kalbai // ir y tarimo variantai yra j' [j], dž' [dʒ], ž' [ʒ], š' [ʃ]. Argentinoje ir Urugvajuje tariami ž' ir š' neaktualūs mokant ispanų kalbos.
- Garsų [j] ir [ʎ] atitikmenų lietuvių kalboje nėra, todėl juos tarti tenka mokyti. Mokant lietuvius taisyklingo aptariamų garsų tarimo, svarbu:
 - supažindinti su visais // ir y tarimo būdais;
 - gretinti ispaniškus žodžius su lietuviškais akcentuojant fonologines asociacijas (lavinant fonologinę atmintį) ir raginti kartoti iš klausos;
 - padėti besimokantiems rasti patogiausias individualias // ir y tarimo pozicijas;
 - vėliau pereiti prie rašybos mokymo, kad būtų išvengta grafinio // painiojimo su / ir y su j.

Literatūra

- Alešiūnaitė, L., Papšytė, I. ir Račkauskaitė, L. (2012). Didžiausi taisyklingos tarties kliuviniai: lietuviams mokantis ispanų kalbos ir ispanams mokantis lietuvių kalbos. *Santalka: Filologija, Edukologija* 20(1), 5–17. Prieiga per internetą: www.cpe.vgtu.lt/index.php/cpe/article/download/cpe.2012.01/pdf.
- Alarcos, E. (1988). De nuevo sobre los cambios fonéticos del siglo XVI. *Actas del I.*
- Ávila, R. (2003). La pronunciación del español: medios de difusión masiva y norma culta. *Nueva Revista de Filología Hispánica* T. 51, No. 1, 57–79. Mechikas: El Colegio De México. Prieiga per internetą: <http://www.jstor.org/stable/40300376>.
- Bello, A., y Amado, A. (1951). *La 'll' y sus alteraciones en España y América. Estudios dedicados a Menéndez Pidal II.* Madrid, 41–89.
- Cano, R. (2004). Cambios en la fonología del español durante los siglos XVI y XVII. *Historia de la lengua española.* Sudarytojas Rafael Cano. Barcelona: Ariel.
- Calero, L., Calvillo, M. (1992). Consideraciones sobre el yeísmo en la enseñanza del español. *Cauce* 14–15, 37/46, Centro Servantes. Madrid.
- Carbo, M., Listerra, J., ir kt. (2003). Estándar oral y enseñanza de la pronunciación del español como primera lengua y como lengua extranjera. *ELUA, estudios de lingüística de la Universidad de Alicante* 17, 161–180. Prieiga per internetą: http://liceu.uab.es/publicacions/Carbo_et_al_ELUA03.pdf.
- Deikuvienė, T., Rusina, A. (1998). *Ispanų kalba pradedantiesiems.* Mokomoji priemonė 1–2 lygio universiteto studentams. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.

- Degésys, G. (2006). *Español*. Vilnius: Rotas.
- Gil, J. (2007). *Fonética para profesores de español: De la teoría a la práctica*. Madrid: Arco/ Libros.
- Girdenis, A. (1981). *Fonologija*. Vilnius: Mokslas.
- Girdenis, A. (2001). *Kalbotyros darbai III tomas: 1988–2000*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- González, A. (2001). *Mi querida elle*. Prieiga per internetą: <http://www.babab.com/no09/elle.htm>.
- Instituto Servantes. (2012). *El español, una lengua viva. Informe*. Sudarytojai Francisco Moreno Fernandez, David Fernandez Victores. Prieiga per internetą: <http://www.eldiae.es/wpcontent/uploads/2012elespañolenelmudo.pdf>.
- Kuusik, A. (2003). *Hola español*. Kaunas: Šviesa.
Congreso Internacional de la Lengua Española. Ed. M. Ariza et.al. Madrid: Arco Libros.
- Martinet, A. (1974). *Economía de los cambios fonéticos*. Madrid: Gredos.
- Navarro, T. (1918). *Nuevos datos sobre el yeísmo en España*. Manual de Pronunciación Española. Madrid: Centro de Estudios Históricos. Prieiga per internetą: <http://archive.org/details/manualdepronuncionavauoft>.
- Obediente, E. (1998). *Fonética y fonología*. Bogotá: Universidad de los Andes.
- Penny, R. (1993). *Gramática histórica del español*. Barcelona: Ariel Lingüística.
- Penny, R. (2004). Evolución lingüística en la baja Edad Media: evoluciones en el plano fonético. *Historia de la lengua española*. Sudarytojas. Rafael Cano. Barcelona: Ariel.
- Petrauskas, V. (2001). *Ispanų lietuvių žodynas*. Vilnius: Žodynas.
- Rascón, A. (2002). *Ispanų lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Žodynas.
- Rascón, A. (2005). Alfonso Rascón Caballero. *Ispanų kalbos kursas I dalis*. Vilnius: Ciklonas.
- Real Academia Española (2011). *Nueva gramática de la lengua española*. Fonética y fonología. Barcelona: Dedaloofset, S. L.
- Užienė, L, Žemaitienė, O. (2001). *Pirmosios ispanų kalbos pamokos*. Vilnius: Vaga.
- Zaleckaja, B. (2010). Gimtosios (ispanų) kalbos įtaka besimokantiems lietuvių kalbos. Magistro tezė. Vilniaus universitetas.

Aleksas Eugenijus Kulvietis

Klaipėda University, Lithuania; aekulvietis@gmail.com

THE PRACTICE OF TEACHING SPANISH LANGUAGE: SOUNDS DENOTED BY LETTERS Y AND LL

Summary. Spanish language teaching has become popular in Lithuania. Even though the techniques that allow hearing a live language are accessible, the teachers of Spanish language face the same problems: there is not enough material about the pronunciation of Spanish sounds in Lithuanian, and the existing material is re-copied from one publication to another, therefore, contradictory, and little attention is paid there to the pronunciation analysis and practical exercises. Contemporary Spanish language teaching practice and theory do not meet the teacher and students' need to teach and learn how to pronounce Spanish sounds correctly. Students repeat essential pronunciation mistakes that teachers do not correct due to the above mentioned reasons, leaving further pronunciation improvement develop as it might. One of the biggest problems that is faced by Lithuanian students studying Spanish at the beginners' level and teachers who teach them is presented for this discussion. The former find it difficult to separate and pronounce Spanish sounds denoted by y and

// signs, while the latter – to explain the multi-rate norm and offer the most effective articulation method. Phonological factors that determine different pronunciation of the sounds denoted by these letters are taken into account: an overall evolution of the Spanish language, conservative linguistic movements, pronunciation variations of the corresponding sounds, shifts in the modern Spanish language, including *yeísmo*, and other reasons leading to these changes. The article, which is based on the author's practical activity, is grounded on the declarative research. The main goal of the research is to reveal the problems faced by Lithuanians learning Spanish pronunciation, focusing on the most common mistakes faced by groups of students and possible solutions to this problem, seeking to avoid making these mistakes. Proper "tools" are sought for that would help a student to find methods that would help them during a conversation to pronounce the necessary sounds correctly without feeling any tension. Having compared the Lithuanian and Spanish sound systems, it was discovered that Lithuanian language has a very rich inventory of sounds that concur with Spanish sounds. Having paid adequate attention to the possible difficulties in pronunciation in time, it is possible to prevent making mistakes, if the student learns more about the origin, function, and nature of pronunciation of the sound. Having introduced the students with the variants of the same grapheme embodiment existing in the Spanish language, it is possible to ensure the effectiveness of the communication and, consequently, contribute to the development of multilingualism.

Keywords: Spanish language, articulation, norm, yeísmo, Lithuanian language.

